

ÚVODEM

Dějiny Lexikonu české literatury (LČL) začali psát literární historici, kteří v normalizační situaci na počátku 70. let 20. století v tehdejší Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV sice zůstali, ovšem na „okraji“, v jakési izolaci, s omezenou možností publikovat, ale i bez zájmu vyjít vstříc požadavkům moci. V rámci literárněhistorického oddělení (vedeného od roku 1972 Vladimírem Forstem, jenž pak po léta zajišťoval lexikografickému projektu relativní nezávislost) vytvořili koncepci speciálního oborového slovníku, zevrubné encyklopedie k dějinám české literatury od jejích počátků do poloviny 20. století. Lexikografický tým (Ludmila Lantová, Jiří Opelík, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat, Květa Homolová) se spolupracovníky (Dalibor Holub, Jaroslav Kolár, Emil Pražák, Zina Trochová aj.) připravil základní heslář celku LČL a v roce 1973 zahájil práce na heslech na základě celistvé a propracované představy, která v sobě skrývala zároveň ideu a možnost kontinuity otevřeného a tvůrčího literárněhistorického myšlení. V přístupu a okruhem spolupracovníků (ale i v nemilosti) navázal na Slovník českých spisovatelů (1964) redigovaný Jiřím Opelíkem a Rudolfem Havlem, jehož nové, doplněné vydání již nesmělo vyjít (stejně jako 4. díl již dokončených Dějin české literatury).

Redakce LČL formulovala zásady: obsáhnout české písemnictví rovnoměrně v celém jeho historickém vývoji, ve všech druzích a žánrech, v co nejširším souboru tvůrců a prostředníků; zaměřit se na výchozí empirická data nazíraná prostřednictvím individuálních činitelů, tvořících základní jednotku uspořádání (slovníkové heslo); zpracovat hesla tak, aby podávala informace nikoli jenom v patřičně uspořádaných údajích bibliografických a biografických, ale i v ucelených slovníkových výkladech. Zároveň chtěla „taxativně zjistit, jak je naše literární dějepisectví připraveno na úkol zpracovat zevrubný slovník k dějinám české literatury a co poskytuje daný stav poznání pro realizaci tohoto díla“ (LČL 1, s. 7). V neposlední řadě šlo o uhájení nezaujatého pohledu, literárněhistorické odbornosti (a její paměti a plurality) proti tlaku dobových politických požadavků (což se také v 1. dílu – především zásluhou vedoucího redaktora Vladimíra Forsta, s podporou Dušana Jeřábka – podařilo, s výjimkou exilové literatury a několika cenzurních zásahů těsně před jeho vydáním).

„U kolébky Lexikonu stála potřeba nějak dlouhodobě zaměstnat zbylou část starého Ústavu ze šedesátých let. Z druhé strany byl tu obrovský rezervoár bibliografických údajů o české literatuře a o jejích autorech od obrození až po rok 1945, který se shromažďoval po celou dobu existence Ústavu. Sloužil-li jen k individuálním pracím, zdál se nám málo využít. Možnost jeho plnějšího uplatnění nás současně provokovala k maximální náročnosti při koncipování hesel. Chtěli jsme hlavně zamezit tomu, aby se dělal slovník ze slovníků, aby se charakteristiky autorů jen opisovaly z dřívějších příruček. (...) Chtěli jsme dosáhnout toho, aby autor hesla měl pokud možno každou knihu, o níž přináší údaje, skutečně v ruce a aby prošel všemi dostupnými bibliografickými zdroji. Vytvořili jsme předem obsáhlý soubor pravidel, jak má autor postupovat, a trůfám si říci, že dnes už zkušený redaktor rozezná, který z pramenů byl v hesle přehlédnut nebo vědomě opomenut“ (Z. Pešat: O Lexikonu české literatury trochu intimně, Tvar 1993, č. 35–36).

Záměrem LČL a úběžníkem více než třicetiletého úsilí jeho redaktorů a autorů bylo podat specifický, široce založený, materiálově spolehlivý (tj. ověřený a namnoze původní) a zároveň výkladový obraz českého písemnictví od staroslověnských a latinských počátků do poloviny 20. století, a to prostřednictvím hesel o individuálních jevech historie české literatury všeho druhu, která shrnují a utřídí údaje o české literární umělecké a kritické tvorbě, o její komunikaci, přijetí, hodnocení, poznávání a společenském působení. Každé jednotlivé heslo představuje monografický celek svého druhu, který usiluje o postižení jak jedinečnosti jevu, tak jeho dějinných souvislostí. LČL byl rozvržen do čtyř dílů: 1. A–G vyšel 1985 (vedoucí redaktor Vladimír Forst, Praha, Academia), 2. H–L a Dodatky (2 sv.) v roce 1993 (vedoucí redaktor Vladimír Forst, tamtéž), 3. M–Ř (2 sv.) v roce 2000 (vedoucí redaktor Jiří Opelík, tamtéž); tyto tři díly byly vydány

i v elektronické podobě (CD ROM, Praha, Infinity 1999). První tři díly LČL zahrnují 2485 hesel (2010 osobních, tj. autorů a překladatelů beletrie, odborných spisovatelů, tiskařů apod., a 475 věcných, tj. anonymních děl starší literatury, časopisů, sborníků a almanachů, nakladatelství, literárních skupin, institucí a spolků atd.), 4. díl obsahuje dalších 1002 hesel (814 osobních, 188 věcných). Celkově tedy LČL přináší 3487 textových hesel (2824 osobních, 663 věcných; k tomu téměř 500 dalších odkazů).

Nejobsáhlejší projekt poválečné literárněvědné bohemistiky zachycuje rovněž její stav a proměny v posledních desetiletích. V oboru dějepisectví české literatury se jeho prostřednictvím – v rámci Ústavu pro českou literaturu AV ČR – rozvinula specializace lexikografická, založená koncepčním, metodologickým (redakčním) přístupem a úsilím o úplnost a spolehlivost. LČL přesáhl generační východiska a stal se společným prostorem trpělivé práce. V čem slovník jako svébytně organizovaný a jednotný celek přesahuje soubor dat (databázi), je dnes již zřejmé a pojmenované. „Slovník není náhodným shlukem jakýchsi jednotlivin, ale uspořádanou množinou jednotlivin vybraných podle přesně stanovených kritérií, jež sama podléhají pravidlům oboru. (...) Zvolená koncepce má za úkol bezbřehou skutečnost literatury redukovat a teprve tuto novou, jaksi synekdochickou literární skutečnost strukturovat. (...) Dá se hovořit o příznačném stylu literárních slovníků? Myslím, že dá. K tomuto ‚ano‘ přispívají jejich obě už zmíněné určující vlastnosti: zaměření na fakt a zaměření na jednotlivinu v její jedinečnosti. Stylovým korelátem uvedených vlastností je redukce poznávacích operací na výsledky, jejich holé sdělování – tedy výčty, zkratky a definice, enumerativnost, resumování a výměrovost (definičnost?). Věci se nemotivují, neproblematizují, polemicky neprojednávají, nýbrž registrují, popisují, tvrdí; co je nadto, je vyloučeno. Vyloučena je tím i literárnost, epika, dramatizace, publicističnost, dokládání (citátovost). Žádoucí preciznost a hutnost nesmí však vést k hermetičnosti, nesmí se nedbat obecné srozumitelnosti či přístupnosti, jejíž míru určují schopnosti zamýšleného adresáta. I takto chápáný nadindividuální styl pak podstatně přispívá k tomu, aby se z literární lexikografie stala specifická disciplína“ (J. Opelík: Poznámky k současnému stavu české literární lexikografie, ČLit 1995 → Milované řemeslo, 2000, s. 344–347).

Vydání 4. dílu završuje mnohaletou práci jeho redaktorů a desítek autorů. Stává se nejen příležitostí k ohlédnutí, ale i k úvahám o perspektivách spočívajících v možnosti celek LČL dále rozvíjet, v daných intencích jej aktualizovat a nově zpřístupňovat. Tuto potřebu i připravenost redakční rada LČL – jako garant metodologické kontinuity a svébytnosti, základních pravidel a ověřených zásad redakční práce – deklarovala; podaří-li se pro stávající lexikografický tým vytvořit potřebné podmínky, budou práce na LČL pokračovat...